

Mikael Agricola ja hänen Uusi testamenttinsa

Lisiä Agricolan-tutkimukseen

Prof. Martti Rapola on kiinnittänyt huomiota Mikael Agricolan Uuden testamentin suomennoksen näköispainoksessa ilmenevään kahden rivin vajaukseen Luuk. 5:4 kohdalla sekä correctura-lehden täydelliseen puuttumiseen. Lisäksi hän on luetteloinut 56 säilynyttä Uutta testamenttia ja arvioi, että näiden kokonaismäärä kohoaisi 60:een.¹ Rapolaan liittyen, eräiden muiden tutkijoiden viitteitä seuraten ja eri tahoilta etsien tämän kirjoittaja on voinut todeta säilyneiden Agricolan Uusien testamenttien lukumäärän olevan vielä suurempi ja kohoavan 74:ään. Kyseessä on melko suuri luku, jos painoksen kokonaismäärä olisi ollut 500 kappaletta, kuten on arveltu.² Kun Agricolan Uuden testamentin säilyneillä kappaleilla on laajempaa tutkimuksellista merkitystä, julkaistaan seuraavassa luettelo kaikista tunnetuista Agricolan Uusista testeistä ja niiden sijaintipaikoista:

Helsinki

1. Helsingin yliopiston kirjasto. H. G. Porthanin kappale. Roomalaiskirjeen nimilehdellä: Stor Kijrå. Aikanaan Simon Anderssonin omistama. Niteessä on runsaasti epistola- ja evankeliumitekstien perikoopeihin viittaavia reunamerkintöjä.

¹ MARTTI RAPOLA Kahden rivin vajuus Agricolan Uuden Testamentin suomennoksessa, *Virittäjä* 1961 s. 269—281. Sama, Agricolan apajalla (*Tietolipas* 28, SKS Toim. Forssa 1962) s. 12—19.

² V. TARKIAINEN Mikael Agricola tutkielmia (*Forssa* 1958) s. 110—111. RAPOLA Kahden rivin vajuus, *Virittäjä* 1961 s. 272.

2. Helsingin yliopiston kirjasto. Olav D. Schalin, *Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland I* (Svenska Litteratursällskapet i Finland CCCV, Helsingfors 1946) s. 38 no 79 (XI). Teoksessa on puiset nahkakannet ja lopussa correctura-lehti. Niteessä on erittäin runsaasti epistola- ja evankeliumitekstien perikooppeihin viittavia reunamerkintöjä. Passiomerkintöjä.
3. Helsingin yliopiston kirjasto. Ns. a-fragmentti. Schalin mt. s. 38 no 77 (IX). Teoksessa vuosilukuja 1600-luvulta sekä Roomalaiskirjeen nimilehdellä omistaja Ezechieel Olai. Tekstien perikooppimerkintöjä sekä passionuotteja esiintyy.
4. Helsingin yliopiston kirjasto. Ns. b-fragmentti. Runsaasti latinankielisiä reunamerkintöjä sisältävä, defekti kappale.
5. Helsingin yliopiston kirjasto. Kirjekuori irtolehtiä evankeliumeista ja ilmoitus, että ne olisivat Turun tuomiokapitulin omistamasta kappaleesta. Perikooppimerkintöjä esiintyy.
6. Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos. J. A. Cederberg lahjoittanut niteen Aug. Ahlqvistille (kirje 8. 1. 1886). Runsaasti perikooppimerkintöjä.
7. Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos. Nimilehdellä ovat mm. vuosimerkinnät 1678 ja 1724. Hyvin säilynyt kappale, jossa on passiolaulumerkintöjä.
8. Kansallismuseo, Helsinki. Sisäkannessa merkintä 4. 2. 1876 (M. Teinilä), huonokuntoinen, perikooppimerkintöjä, runsaasti myös latinan- ja suomenkielisiä reunamerkintöjä.
9. Kansallismuseo, Helsinki. Sisältää paljon kirjoitusta, s. 396 on merkintä Petter Johan Austrell, jonkin verran perikooppimerkintöjä.
10. Kansallismuseo, Helsinki. Etukannen sisäpuolella merkintä: Salomon Wilskman 1883 II Mouhijärveltä, Aprami Kujan-suulta. Hyvin runsaasti reunakirjoitusta ja perikooppimerkintöjä.
11. Kansallismuseo, Helsinki. Etukannen sisäpuolella merkintä: Köpt Åhr 1622, s. 278 merkintä: Anno 1631 den 27 Maijo, s. 518 merkintä: Anno 1657. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
12. Kansallismuseo, Helsinki. K. E-A. Bergmanin kokoelmat, Helsinki. Takakannen sisäpuolella merkintä: Tätä Pyhä Raamattu on luettu vuona 1834 Johan Merilä. Perikooppimerkintöjä.
Schalin mt. s. 39 ilmoittaa vain yhden Kansallismuseossa olevan kappaleen no 83 (XV).
13. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 848. Defekti kappale, jossa perikooppimerkintöjä.
14. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9

- no 1542. S. 607 esiintyy vuosimerkintä 1683, hyvin runsaasti perikooppimerkintöjä.
15. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 2706. Eric Kekoniuksen omistama kappale, runsaasti perikooppimerkintöjä.
 16. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 5726. Defekti kappale, jossa Roomalaiskirjeen nimilehdellä sekava vuosimerkintä 164(2)1. Joitakin perikooppimerkintöjä.
 17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 6690. Niteen omistaja on ollut Tobias Luukkonen, joka on muuttanut Hyrynsalmelta Polvijärvelle. Joitakin puutteellisia perikooppimerkintöjä.
 18. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 9195. J. A. Cederbergin lahjoittama, nimilehdellä merkintä: Simon Andersson 1598. Defekti, reunamerkintöjä ei esiinny.
 19. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 9391. Elias Lönnrotin kirjastosta, alkupuheessa sivun reunassa vuosiluku 1608. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.
 20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 12739. Defekti, ei reunamerkintöjä.
 21. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Sign. O.b. VI. 9 no 14219. Defekti, ei reunamerkintöjä.
Schalin mt. s. 38 ilmoittaa vain yhden Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallussa olevan kappaleen tarkkaa signumia esittämättä no 78 (X).
 22. Suomalaisen normaalilyseon kirjasto, Helsinki. Etukannen sisäpuolella merkintä: 3 Rub. Sr G. Hobin, ja lisäksi kirjaston leimalla varustettu merkintä $\frac{1914}{147}$. S. 394 vuosimerkintä 1641. Defekti nide koottu nähtävästi kahdesta Uuden testamentin niteestä. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
 23. Varatuomari N. G. Fellman, Helsinki. Huonokuntoinen, kannet ja osa lehtiä puuttuu, viimeisellä lehdellä vuosi 1683. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.
 24. I. & S. Gordinin antikvariaatti, Helsinki. Esilehdellä erään Agricola-suvun lakkavaakuna, kaksi palavaa kynttilää ristissä ja niiden yläpuolella tähti (G. Granfelt, Finlands ridderskaps och adels vapenbok, Helsingfors 1889 s. 58). Takakannen sisäsivulle kirjoitettu: Ytterst var köpt på afl. Med. Dr. C. Lundahls auktion 18 $\frac{25}{3}$ 57, för 124150 kop.

- Sedan detta exemplar erhållit några blad dels från ett annat, dels af h^r Hammäst. Hobin, utgör det nu det komplettaste näst Universitetets (f.d. Porthans). S. 19 on raumalaisen papin Olaus Johannis Leisteniuksen nimi ja s. 20 eräs teoksen omistaja Ezechiel Oloff Son. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
25. Rovasti Jalo Jalkasen perikunta, Helsinki. Huonokuntoinen, defekti, vähän merkintöjä. Niteessä on useita kansanmiesten nimiä: s. 356 Matts hindrichson, s. 394—5 Mattz Erixsson Koski, s. 354, 446—7 Johan Koski, s. 521 puumerkki ja nimi Matts Hindrichsån kälfiä, takakannen sisäpuolella sama puumerkki ja vuosi 1818. Nide nähtävästi Pohjanmaalta.
 26. Fil.maist. Kaija Junnila, Helsinki. Schalin mt. s. 40 no 90 (XXII). Sisäkanteen on kirjoitettu: Ostettu v. 1851 rikkeimennä; hinta: 1 Rupla hopeassa Sidottu v. 1854; Kustannus: 30 kopeekkaa hopeassa A. Warelius. Ruustinna Natalia Warelius lahjoittanut Heikki Ojansuulle jouluna 1905. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.
 27. Fil.tohtori Eino Mikkola, Helsinki. Schalin mt. s. 40 no 92 (XXIV). Roomalaiskirjeen nimilehdellä vuosiluvut 1663 ja 1817. Latinaksi runsaasti reunahuomautuksia ja perikooppimerkintöjä sekä passiolaulun esittäjät A B T. Mustat uudet nahkakannet.
 28. Fil.tohtori Eino Mikkola, Helsinki. Schalin mt. s. 40 no 91 (XXIII). Kuulunut aikaisemmin Per Hiertalle ja ostettu Ruotsista vuonna 1933. Poikkeuksellisen runsaasti passiolaulumerkintöjä nuotteineen. Defekti, keltaiset uudet nahkakannet.
 29. Dos. Martti Parvio, Helsinki, Kirjan omistaja on vuonna 1899 ollut Thomas Blom, ja se on viimeksi nähtävästi ollut rovasti Kustaa Hallion hallussa. S. 172 on päiväys 24. 3. 1683, s. 182 16. 3. 1687, s. 354 26. 12. 1676, s. 359 22. 10. 1682. Runsaasti passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.
 30. Prof. Tuttu Tarkiainen, Helsinki. Se on nähtävästi kuulunut jollekin Paimion papille, kun tämä nimi on Apostolien tekojen lopussa ja lisäksi vuosi 1625. S. 151 esiintyy nimi Henric Bårgman. Perikooppimerkintöjä.

Turku

31. Turun yliopiston kirjasto. Sign. Ai. I. 3. Lähtöisin A. Aimosen kirjastosta, defekti, takakannen sisäpuolella merkintä: Henrich hinrikinpoica(n). Runsaasti perikooppimerkintöjä.
32. Turun yliopiston kirjasto. Schalin mt. s. 37 no 71 (III). Defekti, takakannen sisäpuolella merkintä: Johan Johanson ... Anno 1695 den 2 (?) April. Runsaasti perikooppimerkintöjä.

33. Åbo Svenska Lyceum (Klassiska Lyceum), kirjasto. Schalin mt. s. 39 no 85 (XVII). Omistajaksi s. 1 mainitaan vuonna 1575 Jsaachus Michaelis Resoensis ja s. 2 vuonna 1679 Matthias Martini Cretalenius Aboensis. Hyvin runsaasti perikooppimerkintöjä.
34. Turun tuomiokapitulin kirjasto. Sign. 2765 a. Nahkaselkäinen, myöhemmin sidottu ja leikattu nide, defekti. Passiolauluja perikooppimerkintöjä.
35. Turun tuomiokapitulin kirjasto. Sign. 2765 b. Schalin mt. s. 40 no 89 (XXI). Punanahkakantinen, s. 562 merkintä: Anno 1648, Den 26 Maijus aff Sämna de min Salige brouder Hendrik Mikellsson i Siällö och ... i Pargas Kijrkia Den 4 Junij. Turmeltuneita perikooppimerkintöjä.
36. Turun tuomiokirkko. Säilytetään kuorissa vitriinissä, johon niteen vuonna 1958 luovutti Suomen Pipliaseura. Schalin mt. s. 40 no 88 (XX), jossa omistajaksi ilmoitetaan Turun tuomiokapitulin arkisto. Etukannen sisäpuolella ilmoitus Tavassalon kirkon palosta 28. 7. 1686. Runsaasti perikooppimerkintöjä sekä lisäksi latinalaisia reunamerkintöjä.
37. Kaarinan kirkonarkisto. Schalin mt. s. 37 no 72 (IV). Defekti, runsaasti epistolaperikooppimerkintöjä.
38. Maarian kirkonarkisto. Schalin mt. s. 38 no 80 (XII). Defekti. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
39. Kouluneuvos K. S. Koskisen perikunta, Turku. Koskinen osannut niteen 28. 2. 1950 Helsingistä Pohjoismaisesta antikvariaatista. S. 309 esiintyy nimi Sigfridus Erici Borgoensis sekä vuosi 1650. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.

Jyväskylä

40. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Sign. JKK Soi. Nide ollut viimeksi Kaarlo Soikkelin hallussa vuonna 1900. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
41. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Sign. I 1 Agr. Nide kuulunut Jyväskylän seminaarille, defekti. Roomalaiskirjeen nimilehdellä vuosi 1706 ja s. 507 nimi Gustawus Görgander. Harvoja latinalaisia reunamerkintöjä.
42. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Sign. 71 Agr. Etukannen sisäpuolella omistajan nimi Eric Johansson Turelin. Runsaasti perikooppimerkintöjä ja lisäksi passiolaulumerkintöjä sekä s. 395—396 kaksi suomalaista rukousta.
43. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Sign. JKK 785. Niteen ensimmäiselle lehdelle kirjoitettu: Wehmaan Provastikunnan kirjastolle Muistoksi kreikankielen ja kirjallisuuden harrastajilta. Uudessakaupungissa Toukokuun 25 päivänä 1883. Passiolaulumerkintöjä sekä runsaasti perikooppimerkintöjä.

44. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Alkuperäiset kokonahkakannet, defekti, s. 65 esiintyy kummien nimiä: Jacob Tammlander, W. Wallenius, Monsr Adersborg, Hindrich Kuru, Sofia Reuter. Latinalaisia reunamerkintöjä, passiolaulun merkintöjä sekä runsaasti perikooppimerkintöjä.

Hämeenlinna

45. Hämeenlinnan lyseon kirjasto. Alkuperäiset, mustanahkaiset puukannet, huonokuntoinen, sisäkannessa psalmien sanoja, vähän merkintöjä.
46. Hämeenlinnan lyseon kirjasto. Huonokuntoinen, niteen takakannen sisäpuolella mm. nimi Carl F. Godenhelm ja s. 215 ovat merkinnät: Sum Nomine Ericus Eschilli Rändämekiensis Anno 1645. Den 7 Maij ja Sum nomine Benedictus Andrae Quivander. Runsaasti perikooppimerkintöjä.

Kuopio

47. Kuopion kaupunginkirjasto. Sign. 799. Takakannen sisälehdellä merkintä niteen ostamisesta Kauhajoelta vuonna 1872. Runsaasti nähtävästi 1700-luvun perikooppimerkintöjä.
48. Kuopion lyseon kirjasto. Sign. P. no 39. Defekti, s. 15 on nimi Ezechiel Oleffsson, s. 138 nimi Jacobus Escholin 1723 sekä Annicka Lajhandra, s. 184 nimi Jacobus Escolin niteen omistajana, s. 353 sama nimi, s. 593 merkintä: Johannes Thomae Laihiander A^o 1682 d. 13 Junij Manu propria, sama nimi s. 654 ja 712. Joannes Laihiander oli Euran kappalainen. Runsaasti perikooppimerkintöjä ja lisäksi passiolaulumerkintöjä.
49. Kuopion lyseon kirjasto. Sign. 10, 176. Etukannen sisäpuolella merkintä: Ostettu varatuomari M. Kolströmin perillisiltä 50 markalla. S. 397 merkitty: Sum ego Henricus Jacobi Kijnsilauka, s. 159, 211, 522 esiintyy nimi: Mickel Erich. Runsaasti perikooppimerkintöjä.
50. Pohjois-Savon kansanopisto, Kuopion maalaiskunta. Defekti, kokonahkakantinen, s. 544 merkintä Ruowesi. Joitakin perikooppireunamerkintöjä.
51. A. F. Lönnbohmin perikunta, Kuopio. Mustanahkaselkäinen nide, defekti, s. 394 omistajamerkintä: kirian omista Johannes Jsakein Poica Ylipalhisten. Joitakin perikooppimerkintöjä.

Eurajoki

52. Eurajoen kirkonarkisto. Sign. I C: 1. Schalin mt. s. 36—37 no 69 (I). Sisäkannessa vuodet 1713 ja 1607 ja nimilehdellä

heikosti näkyvissä Anno 1550. Nuottimerkintöjä ilman viivastoa, runsaasti perikooppimerkintöjä.

Forssa

53. Kauppias Heikki Lindfors, Forssa. Defekti, Roomalaiskirjeen nimilehdellä merkintä: Dominus huius libri Sum Johannes Pauli Karhu Birchalensis Anno 82. S. 67 vuosi 1618, s. 309 vuosi 1749. Runsaasti perikooppimerkintöjä sekä ilmoitus passiolaulusta.

Joroinen

54. Fil.maist. Nils-Östen Grotenfelt, Grotenfeltien sukukirjasto, Järvikylän kartano, Joroinen. Sangen defekti ja huonokuntoinen. S. 498 nimi Johan Hans Son ... 1738. Joitakin perikooppimerkintöjä.

Kalanti

55. Kalannin kirkonarkisto. Sign. I C: 5. Takakannen sisäisivulla mm. nimi Johannes Thomae Urnovius ja s. 81 Andreas Florenius. Nide defekti ja sisältää runsaasti perikooppimerkintöjä.

Kokemäki

56. Kokemäen kirkonarkisto. Ruskeat kokonahkakannet, defekti, nimilehdellä merkintä: Peculium Cumoensium. Perikooppimerkintöjä.

Mikkeli

57. Savo-Karjalan maakunta-arkisto, Mikkeli. Nide kuulunut uuden Viipurin hiippakunnan tuomiokapitulille. Nahkaiset puukannet, joitakin lehtiä puuttuu. Perikooppimerkintöjä.

Naantali

58. Dir.cant. Veikko Viirtomaa, Naantali. Nide hyvin defekti, mm. evankeliumit puuttuvat. Perikooppimerkintöjä.

Oulu

59. Oulun kaupungin museo. Schalin mt. s. 38 no 81 (XIII). Nide, jossa on ollut niukasti perikooppimerkintöjä, on ollut hyvin defekti ja tuhoutunut. Ks. Martti Rapola, Kahden rivin vajuus Agricolan Uuden testamentin suomennoksessa, Virittäjä 1961 s. 272.

Porvoo

60. Borgå lycei bibliotek. Sign. no II, 17 18169. Hyvin säilynyt nide, jota Werner Söderström Oy on käyttänyt näköispainoksen julkaisemisessa (Mikael Agricola Teokset II s. 719). Schalin mt. s. 38 no 82 (XIV). S. 462 nimi Matthias Jacobi. Runsaasti perikooppimerkintöjä.

Pöytyä

61. Pöytyän kirkonarkisto. Sign. 294. Schalin mt. s. 39 no 86 (XVIII). Niteessä esiintyy nimi J. Kyrenius. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä.

Tampere

62. Tampereen tuomiokapitulin arkisto. Sign. 48. Schalin mt. s. 39 no 84 (XVI). Kuulunut Ypäjään (Berttula) kappeliseurakunnalle ja lahjoitettu Porvoon tuomiokapitulin arkistoon 19. 10. 1899. S. 1 on merkitty niteen omistajaksi Ericus Erici. Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä sekä niteen lopussa tyhjillä lehdillä kaksi rukousta Agricolan Rucouskiriasta. Erittäin hyvin säilynyt kappale, joka sisältää mm. correcturalahden.

Urjala

63. Urjalan kirkonarkisto. Sign. I C: 1. Schalin mt. s. 39 no 87 (XIX). Passiolaulu- ja perikooppimerkintöjä sekä latinalaisia reunamerkintöjä.

Uusikaupunki

64. Uudenkaupungin kirkonarkisto. Sign. I C: 2. Schalin mt. s. 41 no 93 (XXV). Melko hyväkuntoinen, joitakin lehtiä puuttuu. Runsaasti käsikirjoitusmerkintöjä ja perikooppimerkintöjä.
65. Uudenkaupungin kirkonarkisto. Sign. 1. a. Huonokuntoinen, joitakin perikooppimerkintöjä.

Vaasa

66. Vasa svenska lyceums bibliotek. Schalin mt. s. 38 no 76 (VIII). Nide pahasti turmeltunut, kanteen kaiverrettu nimi Matz Laitala, s. 630 päiväys 23. 12. 1621. Erittäin runsaasti vanhoja perikooppimerkintöjä.

*Ulkomailla**Tukholma*

67. Kungliga biblioteket, Stockholm. Sign. $\frac{F 1700}{1248}$. Schalin mt. s. 37 no 73 (V). Hyvin säilyneet nahkakannet, etukanteen puristamalla painettu nimi Ericus Eri ja takakanteen Anno MDLXXIII. On todennäköisesti kuulunut Turun piispalle Ericus Eri Sorolaiselle. Perikooppimerkintöjä.
68. Kungliga biblioteket, Stockholm. Rålamb's boksamling. Hyvin säilynyt nide. Nimilehdellä omistusmerkintöjä mm. kääntöpuolella: Thenne book hafver D. Johannes Martini Testamenteredh Finske Församlingen i Stockholm sigh till berömligh åminnelse år 1603 then 15 Majj. Paljon saarnajuurimerkintöjä ja runsaasti perikooppimerkintöjä.
69. Tukholman suomalaisen seurakunnan kirkonarkisto. Schalin mt. s. 37 no 75 (VII). Nimilehdellä: Liber Ecclesiae Finno-nicae Holmensis. Sekä evankeliumi- että epistolaperikooppimerkintöjä.
70. Tukholman suomalaisen seurakunnan kirkonarkisto. Schalin mt. s. 37 no 74 (VI), joka ilmoittaa, että nide on hyvin säilynyt, vaaleaan siannahkaan sidottu ja sisältää perikooppimerkintöjä. Nidettä ei kuitenkaan kirkonarkistossa ole. On olemassa tieto, että se olisi lahjoitettu eräälle kapt. Wirginille.

Skokloster

71. Skoklosterin linnan kirjasto. Maskun kirkkoherran Henrik Hoffmanin omistama nide, josta omistuslehdellä on merkintä: Henrich hansson hoffman hörer thenne Booken til, köfft i Åbo igenom hans käre fäder hans hoffman Senex. för 5 1/2 mk. skede Anno 1610 then 5 Majj. Ks. Martti Rapola, Henrik Hoffmanin puristinen kielenkorjaaja (Suomi 110:3, Helsinki 1963) s. 8—9. Perikooppimerkintöjä ja lukuisasti kielenkorjauksia. Filmi SKS:ssa.
72. Skoklosterin linnan kirjasto. Defekti, latinankielisiä, eksegeettisiä reunamerkintöjä sekä joitakin perikooppimerkintöjä. Filmi HYK:ssa.

Upsala

73. Universitetsbiblioteket, Upsala. Sign. Rar. 10:548. Schalin mt. s. 37 no 70 (II). S. 161 merkintä omistajasta: Chanutus Matthiae possidet hunc librum anno 1603. Hyvin säilynyt nide, jossa on myös correctura-lehti. Runsaasti perikooppimerkintöjä.

Parisi

74. Bibliothèque nationale, Paris. Sign. Rés. A. 2597. Agricolan oppilaalleen Hogenskild Bielkelle 5. 5. 1556 lahjoittama nide alkuperäisessä asussa, kaikki lehdet tallella, nähtävästi parhaiten säilynyt Uuden testamentin nide; ei reunamerkintöjä.

Suurin osa eli 66 Uutta testamenttia on Suomessa. Niistä on kirkollisten viranomaisten hallussa vain 13 kappaletta, joista 9 kirkonarkistoissa. Viimeksi mainitut ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (Urjala) kaikki Varsinais-Suomen ja Satakunnan alueelta (Satakunnassa vain kaksi: Eurajoki, Kokemäki). Tuomiokapituleiden hallussa on kolme kappaletta, Turussa kaksi ja Tampereella yksi, joka on kuulunut Ypäjän kappelille. Suurin osa eli 40 kappaletta on sijoitettu julkisiin, ei-kirkollisiin arkistoihin, kirjastoihin ja kouluihin. Näistä Savo-Karjalan Maakunta-arkiston kappale on kuulunut lakkautetun Viipurin hiippakunnan tuomiokapitulille. Kolmetoista nidettä on yksityisten henkilöitten hallussa, niistä kahdeksan Helsingissä. Vain kahdeksan kappaletta on maamme ulkopuolella, niistä seitsemän Ruotsissa ja yksi Pariisissa. Varmaan kätköistä vielä tulee esille tähän asti tuntemattomia kappaleita, jotka on laskettava edellä esitetyn luettelon lisäksi. Eri tahoilla voi myös olla Uuden testamentin irtolehtiä, joihin tässä yhteydessä ei ole kiinnitetty huomiota luettelossa olevaa no 5:tä lukuun ottamatta. Esim. allekirjoittaneen hallussa on prof. Aarno Maliniemen lahjoittama lehti CLXXIX (s. 377—378).

Varsin harvoissa tapauksissa teos on säilynyt täydellisenä. Useimmiten niteistä puuttuvat nimilehti ja sitä seuraavat lehdet, ja monissa tapauksissa jopa alkuarkit ovat kuluneet pois. Varsin harvoissa kappaleissa Ilmestyskirja on säilynyt. Lopussa oleva correctura-lehti on harvinainen. Yhdessä tapauksessa (Suomalainen normaalilyseo, Helsinki) on nide koottu kahdesta kirjasta, jolloin toisen niteen lehtien väliin sijoitetut puhtaammat lehdet selvästi erottuvat.

Rapola on viitannut siihen, että Tampereen tuomiokapitulissa oleva, aikanaan Ypäjän kappelille kuulunut nide olisi kaikkein parhaiten säilynyt.³ Tähän voi Suomesta ja Ruotsista tavattuja niteitä ajatellen yhtyä, joskin Tampereen kappaleessa musteella tehdyt monet merkinnät jonkin verran haittaavat painetun tekstin selvyyttä. Tätäkin kappaletta parempi on tutkimuksessa ilmeisesti täysin tun-

³ RAPOLA Kahden rivin vajuus, Virittäjä 1961 s. 281.

tematon Agricolan Uusi testamentti, jota säilytetään Ranskan kansalliskirjastossa (Bibliothèque nationale) Pariisissa.⁴ Kyseessä on aivan puhdas, ilmeisesti käyttämätön alkuperäissidos, joka on varustettu koristeellisilla, tumman ruskeiksi kuluneilla nahkakansilla. Tämän kirjoittaja ei ole Pohjolasta tavannut ainoataan Agricolan Uutta testamenttia, jossa ei olisi ainakin muutamia reunamerkintöjä, jotka lähinnä liittyivät papiston tarpeisiin sen käyttäessä nidettä liturgisena jumalanpalveluskirjana. Myös henkilöitten tekemiä persoonallisia merkintöjä niissä esiintyy runsaasti. Tutkijaan tekee yllättävän vaikutuksen, kun hän tapaa aivan puhtaan niteen Agricolan ajoilta. Vain yhteen kohtaan on sivun reunaan musteella lisätty sana, nim. *otolisen* Luuk. 4:19 kohdalla, yksinään rivillä esiintyvän *Wodhen* eteen.⁵ Tällainen käsin kirjoitettu lisäys esiintyy myös eräissä muissa Uuden testamentin niteissä.⁶

Tutkijan käsi alkaa kuitenkin vapista, kun hän avaa Pariisin niteen nimilehteä edeltävät kaksi painamatonta alkulehteä ja toteaa, että jälkimmäisen verso-puolella on kauniilla 1500-luvun käsialalla puneella kirjoitettu omistus, joka osoittautuu itsensä Mikael Agricolan kirjoittamaksi:

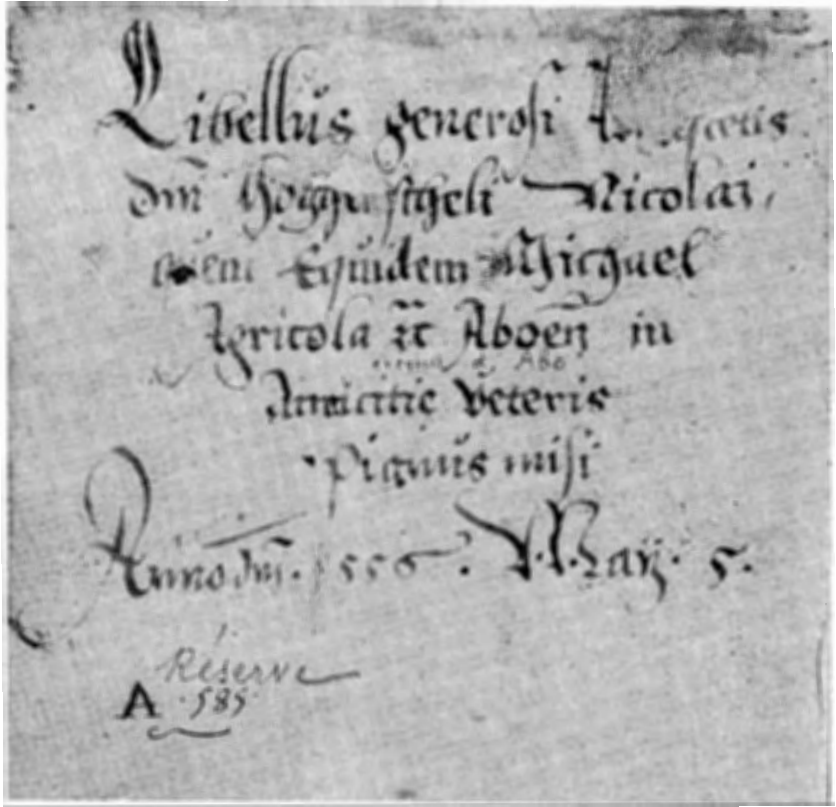
Libellus generosi A[dule]sce[n]tis
domini Hoggenscheli Nicolai,
quem Equidem Michael
Agricola *episcopus* Aboensis in
amicitie veteris
pignus misi
Anno domini. 1556 . Maij . 5.

Ei ole epäilystä siitä, että kyseessä on Agricolan oma käsiala, kirjoitettu vajaa vuosi ennen hänen kuolemaansa (kuva 1). Päiväys on 5. 5. 1556. Agricola on eräissä muissakin kirjoituksissaan käyttänyt

⁴ Catalogue général des livres imprimés de la bibliothèque nationale Tome I p. 346 Rés. A. 2597. Teos esiintyy jo luettelossa Catalogue des livres imprimés de la bibliothèque du Roy (Paris, 1730) ja siinä on kuninkaallisen kirjaston 1600-luvun leima (Bibliothèque Nationale kirje 10. 7. 1968 tämän kirjoittajalle).

⁵ Se Wsi Testamenti 1548, Mikael Agricolan Teokset II s. 174. Sivuviittaus ten helpottamiseksi käytetään näköispainoksen paginointia.

⁶ Esim. edellä luettelossa oleva no 43, Jyväskylän yliopiston kirjasto,

Kuva 1. Agricolan omistuskirjoitus Pariisin kappaleessa.

punetta.⁷ Ylikirjastonhoitaja, prof. J. Vallinkosken ilmoituksen mukaan nyt esiteltävä Agricolan käsikirjoitus on varhaisin tunnettu yksityisen henkilön Suomessa kirjaan tekemä dedikaatiomerkintä.

Tähän asti tutkimuksessa tuntemattomaan Agricolan käsikirjoitukseen on syytä kiinnittää tarkemmin huomiota. Agricola on omistanut teoksen nuorelle 18-vuotiaalle ruotsalaiselle ylimykselle Hogenskiel Nilsson Bielkelle (synt. 1538), joka opiskeli Turun katedraaliskoulussa vuosina 1547—1551, Wittenbergissä vuonna 1551 sekä Oden-

⁷ RAGNAR DAHLBERG En volym ur Michael Agricolas boksamling, Miscellanea bibliographica III, Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 15 (Helsingfors 1930) s. 60—61.

sen latinakoulussa vuosina 1554—1555.⁸ Hogenskildin isä Nils Pedersson Bielke oli aikansa merkittävimpiä ruotsalaisia ylimyksiä, kamarineuvos, joka 1540-luvun lopulla kohosi vaikutusvaltaiseen asemaan kuninkaallisen kamarin johtajaksi.⁹ Agricolalla näyttää olleen häneen läheiset, luottamukselliset suhteet päätellen kirjeestä, jonka hän 21. 11. 1547 lähetti Bielkelle ja jossa hän pyysi itselleen eräitä taloudellisia etuja sekä selvitteli nuoren Hogenskildin edistymistä latinan opinnoissa.¹⁰ On huomautettu siitä, että Agricola olisi pyrkinyt kasvattamaan luonaan poikia yksityiskohtaisemmin kuin Turun koulussa oli mahdollisuutta.¹¹ Tämä vahvistaisi käsitystä siitä, että Agricola toimi mm. nuoren Hogenskildin yksityisopettajana.

Eräs turkulainen, Hogenskild Bielken äidille Anna Hogenskildille 1. 7. 1552 omistettu kopio Olavus Petrin tunnetusta kronikasta näyttää edelleen vahvistavan käsitystä Agricolan ja Bielken perheen läheisistä yhteyksistä. Tutkimus on todennut, että Turussa 1550-luvun alussa kopioidussa kronikassa on suomalaisia murrepiirteitä.¹² Tämän käsikirjoituksen tekee erityisen mielenkiintoiseksi siihen liittyvä omistuskirjoitus, joka asiantuntijoiden ilmoituksen mukaan näyttää olevan eri käsialaa kuin varsinainen kronikka. Omistuskirjoitus on seuraava (kuva 2):

Thenne Boock Hörer Frw Anna till,
Om nogher then om frågha will:
Clemitzdotter till Acheröö,
from oc karsk som en deglig möö.
Huilken som thenna Boock bortstiell,
Fari han illa til Liff oc Siell.
Seriffuitt oc giordh J Abo stadh,
gud warj Oss allom mild oc gladh.
ANNO . 1552.
Julij . 1.¹³

⁸ G(USTAF) U(TTERSTRÖM) Bielke, Hogenskild, Svenska män och kvinnor 1 (Stockholm 1942) s. 303.

⁹ Ks. tarkemmin B. BOËTHIUS Nils Pedersson (Bielke), Svenskt biografiskt lexikon 4 (Stockholm 1924) s. 185—186.

¹⁰ Kirje pain. ADOLF IWAR ARVIDSSON Handlingar till upplysning af Finlands häfder 6 (Stockholm 1853) s. 266—268.

¹¹ Suomen Historiallisen Seuran kokous 15. 3. 1883 § 2, Historiallinen Arkisto VIII s. 393—394.

¹² JÖRAN SAHLGREN Förord. En Swensk Cröneka. OLAVUS PETRI Samlade Skrifter 4 (Uppsala 1917) s. VIII.*

¹³ Kronikka ja sen omistuskirjoitus sign. D 409 Kungliga Biblioteket, Tukholma.

013 1135

Denne Boock Hörer frän Anna till
 Om nogher tix om frägga vill:
 *D. 409. Clemitz dotter till Nageröö,
 from or kassé som en deelig möö.
 Siulken som gna Boock bestsiell,
 fari gna illa til Lyff or Siell.
 Cariffuut or giordts Abö stadh,
 gud wärj Oss allom mild or gladh.
 M. M. 15 5 2
 Julij 1.
 9.

Kuva 2. Olavus Petrin kronikan yhteydessä oleva Agricolan omistuskirjoitus.

Käsialojen vertaaminen osoittaa, että Olavuksen kronikan omistuskirjoitus on samaa käsialaa kuin Pariisin käsikirjoitus ja näin ollen Agricolan kädestä lähtöisin. Tämä vahvistaa O. Walden käsitystä kronikan alkuperästä, joskin hän katsoo, että sekin olisi Agricolan kirjoittama.¹⁴ Nähtävästi Agricola on itse kronikan kopioimistyön suorittanut kirjurilla ja liittänyt siihen omistuskirjoituksen. Käsikirjoitus näyttää kulkeutuneen Hogenskild Bielken kirjastoon — hänhän oli 1500-luvun Ruotsin kaikkein merkittävimpiä käsikirjoitusten ja kirjojen kerääjiä.

¹⁴ O. WALDE En svensk boksamlare från Vasatiden, Uppsala Universitets Minneskrift 1621—1921 s. 238, 342—343. Tähän yhtyy myös JALMARI JAAKKOLA Vanhimmat historialliset kopiokirjamme (SKHS Toim. XXX Helsinki 1931) s. 25, 41—43. Koettaessaan todistaa toisen teoksen Cod. f.d. Kalmarin kopiointityön lähteneen Agricolan kädestä Jaakkola näkee sen tyyllillisesti ja musteeltaan yhtäläiseksi Olavuksen kronikan käsikirjoituksen kanssa.

Sen lisäksi, että Agricolalla oli läheiset suhteet Hogenskildin isään, joka hukkuu purjehdusmatkalla vuonna 1550, hän nähtävästi tunsi varsin hyvin pojan äidin Anna Hogenskildin, joka oli kotoisin Suomesta ja syntynyt Nyynäisten tilalla Nousiaisissa vuonna 1513. Hogenskild opiskeli Turussa juuri niihin aikoihin, jolloin isä kuoli, joten Agricolan yhteys Nils Bielken leskeen tulee ymmärrettäväksi.¹⁵ Samana vuonna, jolloin Agricola omisti suomalaisen Uuden testamenttinsa Hogenskildille, tästä tuli Maunu-herttuan hovijunkkari, seuraavana vuonna 1557 Kuštaa Vaasan hoviherra; hänet lyötiin ritariksi vuonna 1561, tuli valtaneuvokseksi vuonna 1562 ja vapaa-herraksi vuonna 1569.¹⁶

Agricola näyttää muutenkin nauttineen Nyynäisten herrojen luottamusta päätellen siitä, että hän oli mukana suorittamassa Anna Hogenskildin äidin Anna Tottin kuoltua vuonna 1549 pesänselvitystä Nyynäisissä. Tämä merkittävä tila oli suvun hallussa vuoteen 1599 saakka.¹⁷ Suomalaiset sukujuuret äidin puolelta sekä Suomessa olevat tilukset nähtävästi vaikuttivat nuoren Hogenskildin koulunkäyntiin Turussa.

Läheiset yhteydet valta-aatelistoon, johon Bielke-sukukin on katsottava kuuluvaksi, ovat Agricolalle nähtävästi olleet varsin merkitykselliset, kun ottaa huomioon, että Agricola vasten tahtoaan — kuten piispainkronikka ilmoittaa — joutui helmikuussa vuonna 1548 eroamaan Turun koulun rehtorin virasta.¹⁸ Hänellä oli epäluuloisen kuninkaan hovissa vaikutusvaltainen, ehkä myös ristiriitoja tasoittava suosija kamarineuvos Nils Bielke ja hänen kuoltuaan Anna-rouva, joka palveli hovissa kuningatar Katariinan hovinaisena ja hovimestarittarena.¹⁹

¹⁵ Anna Hogenskildistä ks. GUSTAF ELGENSTIERNAN Den introducerade svenska adelns ättartavlor I (Stockholm 1925) s. 360.

¹⁶ ELGENSTIERNAN mt. s. 360. WILHELM GABRIEL LAGUS Undersökningar om Finska Adeln Gods och Ätter (Helsingfors 1860) s. 334.

¹⁷ REINH. HAUSEN Bidrag till Finlands historia III (Helsingfors 1904) s. 229 alaviite. EINO JUTIKKALA ja GABRIEL NIKANDER Suomen kartanot ja suurtilat II (Helsinki 1941) s. 139—140.

¹⁸ M. Pauli Juusten Chronicon Episcoporum Finlandesium, HENRICI GABRIELIS PORTHAN Opera selecta II (Helsingfors 1862) s. 677.

¹⁹ BOËTHIUS Nils Pedersson, Svenskt biografiskt lexikon 4 s. 189. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista puuttua Agricolan tulemiseen Turun piispaksi ja piispanviran problemaattisuuteen Ruotsissa tänä aikana, mihin Pariisin käsikirjoitus

Näin Agricolan Pariisin käsikirjoitus sekä hänen omistuskirjoituksensa Olavus Petrin kronikan esipuheessa ovat tuoneet esille eräitä yhteyksiä, joilla näyttää olleen merkitystä Agricolalle ja joista myös voi heijastua eräitä Agricolan poliittisia mielipiteitä. Kronikkaa on pidetty Olavus Petrin huomattavimpana ja itsenäisimpänä kirjallisenä työnä.²⁰ Teoksen pääteemana ovat kuninkaanvallan rajat. Eräät tutkijat ovat olleet havaitsevinaan siinä eräänlaista myötätuntoa ruotsalaisaateliston politiikkaa kohtaan, jonka katsottiin tähtäävän lakiin sidottuun poliittisten voimien tasapainoon. Työn kestäessä kuningas pyysi siitä kohtia nähtäväksi. Kronikka, joka käsitti Ruotsin historian Tukholman verilöylyyn asti, ärsytti hallitsijaa siinä määrin, ettei sen painattamista sallittu. Syytöskirjelmässä Olavusta vastaan vuonna 1539 otettiin esille eräitä sen kohtia, jotka kuninkaan mielestä lietsoivat levottomuutta. Olavuksen kuoleman jälkeen vuonna 1552 kuningas epäili, että kronikasta valmistettiin salaisia käsikirjoituskopioita.²¹ Tähän yhteyteen on liitettävä kronikan Suomessa valmistettu kopio. Kyseessä oli uskalias yritys, jonka ilmitulon seurauksista Agricolan on täytynyt olla tietoinen. Tutkimuksessa on yleisesti todettu, että Agricola eri yhteyksissä oli tyytymätön kuninkaan harjoittamaan kirkkopoliittikkaan. Liittymällä Olavuksen historiakäsitykseen Agricola ehkä samalla osoitti olevansa kirkkopoliittisilta mielipiteiltään Olavuksen hengenheimolainen, jonka kantavana ajatukse-
na oli *libertas ecclesiae*.

Olavuksen kronikan käyttäminen Suomessa ei kuitenkaan rajoittunut vain sen kopiointityöhön. On melko vähän kiinnitetty huomiota siihen, että Agricolan Uuden testamentin jälkimmäisen alkupuheen historiallinen osa "Mille Wodella Somalaiset Christituxi tulit" seuraa monissa kohdin siinä määrin Olavuksen kronikkaa, että jälkimmäistä

antaisi aihetta, koska Agricola käytti itsestään Turun piispa -nimitystä, jota hallitsija ei näytä hyväksyneen. Tätä koskevan tutkimuksen julkaisen toisessa yhteydessä. Tässä yhteydessä ei myöskään ole tarkoituksenmukaista selvittää Anna Hogenskildin henkistä taustaa, hänen opiskeluaan Naantalın luostarissa ja birgitalaisuudesta saamiaan vaikutteita, joista myös on tietoja säilynyt.

²⁰ Teosta on monissa yhteyksissä käsitelty, esim. L. SJÖDIN *Tillkomsten av Olaus Petri krönika*, *Historisk Tidskrift* 1921 ja GUNNAR T. WESTIN *Historie-skrivaren Olaus Petri. Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod* (Diss.) Lund 1946.

²¹ ROBERT MURRAY *Olavus Petri* (Malung 1952) s. 105, 114—115, 123—126, 131—132.

on pidettävä Agricolan esityksen lähteenä.²² Seuraavassa asetetaan Olavuksen ja Agricolan tekstit rinnakkain, jolloin vertailu on helposti suoritettavissa:

Olavus Petri

G. E. Klemming Olai Petri
Svenska krönika (Stockholm
1860)

Mikael Agricola

Mikael Agricolan Teokset II

Ns. ensimmäinen ristiretki

sivu

- 61 Och thet skedde elloffua
hundra och femtiyo år
epther Christi byrdh ...
... ty at then menige man i
Vpland, togho en til konung
som heet Eric Jedhwarda-
son, then man kallar nw
Sancte Eric,
62 ... Samma år han nw ko-
nung war worden, tenkte
han til at forwijdhga
Christi troo in i Finland,
foor för then skul tijtt med
itt stoort taal folk, och hade
Sancte Henric som biscop
war i Vpsala med sich, kom
så til slaghs med Finnar-
nar, bleeff them öffuer-
mechtigh, och toogh them
sedhan til nådhe och wen-
skap, | och läät predika
63 Gudz ordh for them. Och
thå han foor heem i gen,
läät han biscop Henric
bliffua ther qwar, for theres
biscop och predikare, hwil-
ken och året ther epther
slaghen bleeff, som war
Elloffua hundrad itt och
femtiyo år epther Christi
byrdh.
60 ... vthaff Engeland ...

sivu

- 17 Sihen lyhikeisist nein was-
tatan / Ette Anno Christi
incarnati 1150.
Rotzis wloswalittin yxi Ku-
ningas / nimelde Eirek
Sedwarin poica ionga me
nyt S. Erickixi cutzuma /
ioca sille samalla aijast-
aijalla / quin hen Kunin-
gaxi tullut oli / rupeisi
aijatteleman Christusen Vs-
kon mös tehen Somen man
wlosleuittexens. Lexi sen
teden tänne swren Sota-
wäen lughun cansa / ia piti
S. Henrickin mötens / ioca
Vpsalas Pijspan oli / asetti
nin sodhan Somalaisten
wastan / iotea mös Finnixi
cutzutan / yltzewoitti
heite otti sijtte heite Ar-
mohons ia ysteuexens /
ia annoi sarnatta Jumalan
Sanoija heiden edesens. Ja
quin hen Cotians meni /
ietti hen tesse S. Henrickin
Pijspaxi ia Sarnaijaxi. Joca
cochta mös toisna Woonna
sen ielken Cooliaxi lötin.
Ja ette hen oli Engelandist
sughunen.

²² Yksityiskohtaisimmin kysymystä on käsitellyt ERIC ANTHONI Mikael Agricolan uppgifter om kristendomens införande och den svenska befolkningen i Finland. Historisk Tidskrift för Finland 1945.

Tämän jälkeen Olavus esittää tiedon englannin kielen käyttämisestä jumalanpalveluskielenä, kun taas Agricola esittää Turun hiippakunnan jumalanpalveluskäytännön, joka perustuu latinaan:

61 ... at Tydzske och Engelske drogho mykit på then tijdh offuer eens i tungomålet med the Swenska. Så bära ock the monga Engelska tijdhegiertz böker som här finnas i landet, witnessbyrdh noogh ther til at här haffua monga Engelska biscopar och prester warit...

Senteden mös aina sijtte tehenasti / ombi tesse Hijppacunnasa ninquin muisaki Latinan Kieli Kireoisa / Seurakunnisa / ia Jumalan palueluxes alati ia enimitten prucattu ia harioitettu. Jota mös ne Wanhat Kircon Ramatudh / quin kirkoissa leuteen wiele nyt / iulkisesta todistauat.

Agricola näyttää esityksessään tällä kohdalla olevan itsenäinen.

Hämeen retki

69—70 ... kallades Eric Lespe...

72 ... forsamlade han mykit folk, och giorde sin mågh Birger Jerl til höwidzman för allt folket, och lääth them ... dragha offuer til Finland, ther kom thå Birger Jerl til slaghs med Tawastarne och bleeff them offuermechtig så at the gäffuo til fluchtana. Men han läät förfölia them, doch med sädana wilkor, at alle the ther wille bliffua Christne, them gaff han fridh både til lijff och godz, the andra läät han ingen fridh haffua.

Mutta Anno domini 1248 nin yxi toimon Erick Kuningas / Lespe licanimelde / lehetti swren Sotauäen tänne Somen maan / henen wäuwyns Birger Jerlin cansa / ioca sen Wäen Päemies oli / ia ylitzewoitti Hemalaiset. Mutta hen heite wainoisi ia ahdisti sihenasti / ette he annoit heidens Castetta ia Christituxi kääte. Nijlle hen sis annoi rauhan Hengens ia Tauarans päle. Waan nijlle muille Christitömille / eipe hen ychten rauha andanut sihenasti quin he Vskon wastianotidh.

Agricolan esittämää Hämeen retken vuotta 1248 ei uudemmassa tutkimuksessa ole erityisemmin käsitelty,²³ vaikka Agricolan ilmoittama

²³ Ks. esim. MAUNO JOKIPII Hämeen ristiretki, SKHS Vuosik. 52—53, 1962—1963 s. 19—20, 26—32.

vuosi on näkyvissä vanhimmissa ja parhaimmissa Juustenin piispainkronikan käsikirjoitusten esipuheissa.²⁴ Juusten nähtävästi on ottanut tiedon Agricolalta. Kuten Westin on osoittanut, Olavus Petrin färkeänä lähteenä on ollut keskiaikainen Eerikinkronikka,²⁵ jonka sanonta ymmärrettävästi sekin tulee lähelle sekä Olavuksen että Agricolan sanontaa,²⁶ joskin Olavuksen teksti on sitä lähempänä. Hämeen retken päätöslause Agricolalla on Eerikinkronikan mukainen:

Eerikinkronikka (ROLF PIPPING

Agricola

Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D2, Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-Sällskapet, Erikskrönikan, Uppsala 1921, s. 9 rivi 155)

Thz samma land thz vart alt cristith.

Ja telle modholla Hemalaiset ensin tulit Christituxi.

Karjalan retki

Olavus Petri

Agricola

99 Epter Christi byrdh tollff
hundraðe try och niotiyo
år forsamlade marsken
her Torgils som landet re-
gerade, itt stoort taal folk,
och förskickade in i Care-
len, ty at the Careler giorde
altijdh skada in vppå Ta-
wasta land och Finland,
och thå wordo the vnder-
kwffwade och offuerwund-
ne, aff the Swenska, hwilke
thå bygde Wiborg til
100 at | halla Careler och Rys-
sar ther med i twång, Och
thetta werket bedriffuo
mest marsken och biscop
Pedhar i Vesteråårs, och
thå bliffuo Careler vmwen-
de til Christi troo.

18 Edespein ombi taas tietemi-
nen ette Anno domni. 1293.
nin se HERRA Torgil Rotzin
Marsehi / cocosi palio Sota-
canssa ia lehetti sen Caria-
lan mahan. Sille ette ne Ca-
rialaiset teit aina wahingota
Hemeen ia Somen maan
päle. Ninquin ne mös olit
aina swri wahingoita ennen
tehnyet Christitudhen päle.
Ja silloin Carialaiset ylitze-
woitettin Rotzalaisist. Jot-
ca silloin cochta Wiburin
Linnan ia Caupungin ra-
kensisit. Carialaisten ia Wen-
helaisten asettamisexi. Ja
nin telle taualla mös Caria-
laiset ensin tulit Christituxi
/ ia kätijn Christin Vsko-
hon.

²⁴ Tähän on viitannut TRYGGVE BYSTRÖM Paul Juusten och Finlands gamla

Rosén on todennut, että *Agricolan* maininta *Tyrgils Knuutinpojasta* on miltei sanasta sanaan sama kuin *Olavuksen kronikassa*, mutta katsoo samalla, että yhteisenä lähteenä on ollut *Ericus Olain kronikka*.²⁷ *Agricola* on kuitenkin seurannut *Olavuksen kronikkaa*, kuten monista käännöksen ruotsalaisuuksista on nähtävissä (esim. *Hemeen ia Somen maan päle = vppå Tawasta land och Finland*; *ylitzewoitettin Rotzalaisist = offuerwundne, aff the Swenska*; *kätijn Christin Vskohon = vmwende til Christi troo*).²⁸

Edellä esitetty osoittaa sitovasti, että *Agricolalla* on *Uuden testamentin* alkupuheessaan selvä lähde, varmaan useampiakin. Alkupuhe ei siis ole ”suurimmaksi osaksi *Agricolan* omaa käsialaa”, kuten *V. Tarkiainen* esittää.²⁹ Kun *Olavus Petrin kronikka* näin näyttää muodostaneen *Agricolan Suomen varhaishistorian* päälähteen, on alkupuheessa muualtakin tulleita vaikutteita, kuten *Suomen maakuntia koskevia tietoja Jakob Zieglerin mukaan*.³⁰

Näin *Agricolan* itsensä käsissä olleen *Pariisin Uuden testamentin välityksellä* on voitu saada uutta valoa eräisiin *Suomen reformaation*-ajan historian yksityiskohtiin sekä tarkistaa eräiden seikkojen paikansapitävyyttä. *Pariisin Uusi testamentti* antaa vielä valaistusta joihinkin typografisiin seikkoihin ja painovirheisiin, joiden toteamisella on merkitystä siitä syystä, että juuri tämä kappale on ollut

biskopskronika, *Historisk tidskrift* 1944 s. 128—129. Vuosi 1248 on mm. *Porthanin* käyttämässä *M-lähteessä*, joka on sama kuin *Collectanea Raumanni* -kokoelmassa (*T 70 Upsala Universitets bibliotek*) oleva piispainkronikan vuosiluku. *PORTHAN Opera Selecta I* (*SKS Toim. 21, Helsingfors 1859*) s. 7. *MARTTI PARVIO Canon Ecclesiasticus, En latinsk utgåva av Laurentius Petris kyrkoordning* (*SKHS Toim. 70, Helsingfors 1966*) s. 78—79.

²⁵ *GUNNAR T. WESTIN* *Historieskrivaren Olaus Petri. Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod* s. 86—95.

²⁶ *Eerikinkronikka Hämeen retken kirjallisena lähteenä* on käsitellyt mm. *JOKIPII* mt. s. 20—24.

²⁷ *R. ROSÉN* ”*Kolmas ristiretki Suomeen*” tapahtumia ja taustaa, *HAik* 1945 s. 4.

²⁸ Kysymykseen puuttuu tästä näkökulmasta *ERIC ANTHONI Mikael Agricolan uppgifter om kristendomens införande och den svenska befolkningen i Finland*, *Historisk tidskrift för Finland* 1945 s. 32—35.

²⁹ *V. TARKIAINEN* *Mikael Agricolan Uuden testamentin esipuheet ja selitykset. Mikael Agricola tutkielmia* (*Forssa 1958*) s. 120—121.

³⁰ *TARKIAINEN* mt. s. 121.

Agricolan käsissä: Olisiko Agricola tarkoittanut, että niteen muutama kohtiin oli tekstin puutteellisuuden johdosta liimattava painetut korjauslipukkeet, kuten Rapola on todennut tapahtuneen eräissä muissa niteissä Luuk. 5:4 kohdalla?

Yleisesti ottaen kaikki ne painovirheet, jotka liittyvät teoksen lehtien numerointiin ja eri kirjojen otsikointiin, esiintyvät korjaamattomina. Eräissä muissa Agricolan Uuden testamentin niteissä tällaista, nähtävästi myöhemmin musteella tapahtunutta korjaamista kuitenkin on suoritettu.

Pariisin kappaleen korjaamattomat paginointi- ja otsikointivirheet, jotka luonnollisesti esiintyvät muissakin säilyneissä kappaleissa, ovat:

s.	61	IX	pitää	XXI
	75	XXVIII	olla	XXVIII
	77	XXVIII		XXVIII
	115	XLVII		XLVIII
	173	Euangelim		Euangelium
	173	LXXX		LXXVII
	177	LXXXI		LXXIX
	179	LXXXII		LXXX
	203	XCIII		XCII
	205	XCIII		XCIII
	207	XCII		XCIII
	213	Euangelim		Euangelium
	235	CV		CVIII
	251	Euangelim		Euangelium
	263	CXX		CXXII
	267	CXXV		CXXIV
	269	CXXIV		CXXV
	271	CXXIII		CXXVI
	295	CXXXVIII		CXXXVIII
	303	CLXII		CXLII
	347	CXLIII		CLXIII
	355	CLVIII		CLXVIII
	357	CLIX		CLXIX
	383	CLXXII		CLXXXII
	399	CC		CXC
	417	CXCXI		CXCIX
	455	CCVIII		CCXVIII
	457	Romarein		Corintherin
	471	CCXXVII		CCXXVI
	503	CCXLIII		CCXLII

521	Corintherin	Galaterin
523	Corintherin	Galaterin
523	CCXLII	CCLII
531	CCXLVI	CCLVI
561	CCLXIII	CCLXXI
565	CCLXV	CCLXXIII
567	Colosserin	Tessalonicerein
607	se II. Epistolan	se I. Epistolan
609	CCLXXV	CCXCV
613	CCCV	CCXCVII
615	se I. Epistola	se II. Epistola
617	CCXCXI	CCXCIX
682	P. Johannesen	P. Johannesen
691	CCCXXVII	CCCXXXVII
715	CCCXLXI	CCCXLIX

Kustodit puuttuvat sivuilta 20, 109, 110, 162, 163, 176, 198, 248, 335, 416, 518, 519, 564 ja 692. Lisäksi on virheellisiä kustodeja sivuilla 224, 327, 407, 430, 460, 491, 627 ja 669.

Pariisiin kappaleessa seuraavat seikat kiinnittävät huomiota:

- s. 47 alkukirjain I on väärinpäin
 99 Matt. 26:26 *Lihan* päälle liimattu painettu lipuke *Rwmijn*
- 174 Luuk. 4:19 *Wodhen* eteen kirjoitettu musteella *otolisen*. Ainoa musteella tehty merkintä.
- 176 Luuk. 5:4 Sivun alareunaan liimattu huolimattomasti leikaten kaksi latomisessa pois pudonnutta riviä *Ja quin hen lackasi puhumast / sanoi hen Simonille / wie syuell... ia wlosheitteke teiden werckonna apaialle. Ja Simon wastate...*
 Kustodi *Sanoi* puuttuu eikä ole siinä nähtävästi ollutkaan.
- 449 Iso S-kirjain väärinpäin, niin että keskikuvio antaa oikealle
- 520 Gal. 1: 3—4, alkukirjaimen alla olevan rivin *ralda. Joca* päälle liimattu painettu lipuke
ralda Jesu
selda Christuselda
- 546 Fil. 1: 15—16, kolmas rivi alhaalta *hyuen tadhon tedhen. Ne* päälle liimattu painettu lipuke *hyuen tahdon tedhen. Ne mwdh tosin*, niin että uusi rivi ulottuu miltei lehden reunaan asti. Korjauksessa *tadhon* on muodossa *tahdon*.

Correctura.

riij plati rj. rati toifel polen. tadicka/lue taicka.
 rrvij. pla. j. po. rrvij. ra. walacunda/lue waldacunda.
 xl. pla. rvj rati j polel. Lihan/lue Kromijn.
 rliij pla ra. vj. j. polel. hen sijs teki/lue hen paha sijs teki.
 cxx. plati rati ij. j. polel. leudhette/lue lwoletta.
 cxxj. plati rati rvj ij polel. henelle/lue heille.
 clxjx plati j. rati toifel polel. leita/lue laita
 ccv. pla. j. polel. ij. rati. wlof wonatettu lue/ wlof wodatettu.
 cccxj. pla. ij. pole. rvj. rati. huickupi/lue huckupi.
 cccxxij. pla. j. po. r. ra. taidaisitta puhua/lue taidaisitta tielille
 puhua
 cccxxij. pla. ij. po. ra. rr. Seuracūda/lue Jumalan seuracūda
 ccl. pla. ij. po. rati. r. ia meiden Zerralda/lue ia meiden Zerral
 da Jesufelda Chrifufelda.
 cclriij pla. ij. pol. ra rrvj Ne ilmo. lue Ne mwodh tosin ilmo.
 cclxxxv. plati j. polel rati r. wioman/lue woiman.
 cclxxxj. ij. pole rrvij. rati. wel/lue welien.
 j. Pe. ij. rati rriij. hye/lue hyue. Ibidm Kuningelle/lue Ku
 ningaille. samas Cap. fa/lue se.
 cccxx. pla. j. polel. rr. rati. Kuniari/lue Kuningari.

Kuva 3. Pariisin kappaleen correctura-lehti.

Niteen lopussa on erittäin hyvin säilynyt correctura-lehti (kuva 3), joka typografiselta asultaan on parempi kuin se, jonka Rapola on julkaissut Ypäjän kappelin niteen mukaan.³¹

Kun Rapola toteaa, että ”tuskin on olemassa keinoa toteamiemme täydennyslipukkeiden painatuksen täsmälliseen ajoittamiseen”, hän samalla esittää otaksuman, että virheiden korjaamiseen ryhdyttiin melko pian teoksen valmistuttua, joskin melkoinen osa niteistä ennätti levitä ilman korjauslipukkeita.³²

Agricolan hallussa ollut ja päiväyksin varustama Pariisin kappale osoittaa, että Agricolan itsensä toimesta tai hänen tietensä oli ryhdytty korjauslipukkeiden painatukseen. Näitä on kaikkiaan neljä, Matt. 26:26, Luuk. 5:4, Gal. 1:3—4 ja Fil. 1:15—16 liittyvät lipukkeet. Lisäksi Luuk. 4:19 kohdalle tehtiin käsin lisäys. Lipukkeiden

³¹ RAPOLA Kahden rivin vajuus, Virittäjä 1961 s. 270.

³² Ibidem s. 277.

painatustyö on varmasti tapahtunut ennen 5. 5. 1556 ja nähtävästi jonkin ajan kuluttua vailla korjauslipukkeita olleiden Uusien testamenttien tultua markkinoiduiksi. Täysin mahdollista on, että lipukkeet liimattiin Turun kirjavarastossa, jolloin Agricolalla on ollut mahdollisuus valvoa henkilökohtaisesti asiaa.

Näin Agricolan Uuden testamentin Pariisissa oleva kappale on voinut tuoda lisävaloa Agricolan-tutkimukseen. Valitettavasti tämä erinomaisen hyvin säilynyt nide ei ole tutkijoiden käytettävissä ja ihailtavissa maamme rajojen sisäpuolella.

MARTTI PARVIO: *The New Testament of Michael Agricola. Further Agricola studies.*

According to Professor Martti Rapola fifty-six copies of the original Agricola's New Testament have survived. I make the number seventy-four and I have published a list of them and the places where they are kept. There are sixty-six in Finland, seven in Sweden and one in France. The best copy, ignored by scholarship, is that in the Bibliothèque Nationale in Paris. It is probably the original binding, is unused, has worn leather covers and is unmarked. This copy is of exceptional interest because on the reverse side of the fly-leaf there is a red-ink dedication in Agricola's own hand (Photograph 1).

The Testament is dedicated to the Swedish nobleman Hogenskild Nicolai Bielke, who studied at the cathedral school in Turku between 1547 and 1551 and was Agricola's pupil. It seems that Agricola had close connections with the Bielke family. On July 1st 1552 he dedicated Olavus Petri's Swedish chronicle, copied in Turku, to Anna Hogenskild, the mother of this nobleman. The handwriting is clearly the same in the two dedications (Photograph 2). It is highly probable that Agricola's opinions as far as ecclesiastical policy was concerned coincided with those of Olavus, whose chronicle had been banned by the Swedish king, Gustaf Vasa. The main source of Agricola's remarks in the introduction to his translation of the New Testament is Olavus' chronicle. If we compare the texts, this becomes quite evident.

The text of the Bibliothèque Nationale copy of the New Testament contains a number of printing mistakes and I have made a list of them. In addition, this copy, which had been in Agricola's possession, has four correction slips, fixed in the following contexts: Matth. 26:26, Luc. 5:4, Gal. 1:3—4, Phil. 1:15—16.

At the end of the edition there is a very well preserved proof-page (Photograph 3), which is missing from the facsimile-edition of Agricola's New Testament.

The printing of the correction slips was probably done by Agricola before May 5th 1556 and in any case after some copies of the New Testament had been distributed without these corrections.